

Арабљани / Багдадски калифат и освајања

18 септембар 2015 Ања Вебер

Арабљани (VI – XI век)

Основну територију коју су Арабљани првобитно насељавали чинили су полуострво Арабија и суседне степске и полупустињске области Месопотамије, Сирије и источног Египта. Безводан и тешко проходан простор заузима 1/3 Арабије. Већи део површине Арабије представљају степе, обрасле травом и шипрајем, оне имају подземне воде које се користе, али у Арабији нема ни река ни слатководних језера.

Огромна већина становника Арабије, тзв. бедуини, бавила се номадским сточарством. Брзо исцрпљивање пашњака нагони их да се са својим стадима мигрирају у потрази за испашом и изворима воде. Поред камила, Арабљани су гајили овце и делом козе, коње. У Арабији је још у првом миленијуму пре нове ере друштво достигло висок степен производње и вршило размену са суседним земљама. Док је у IV-V stoleћу јужна Арабија већ доспела у стање потпуног опадања: градови су се претворили у рушевине, постројења за наводњавање су пропала, а знатан део становништва преселио се на север.

Арабљани су живели у племенима и свако се племе делило на више родова и заузимало територију наслеђену од старина, која је обухватала хиљаде квадратних километара и на којој је оно имало своја станишта, зимске и летње пашњаке. Сви чланови једног рода живели су заједно, намештајући своје шаторе недалеко од извора или у суседству какве оазе. Друштвом је владала установа крвне освете, јер није било државне власти и установа за самоодбрану чланова рода и племена.

У VI stoleћу поново настаје криза у Арабији која је била изазвана релативном пренасељеношћу, јер Арабљани нису могли да повећавају територије пашњака, што је захтевао пораст становништва и стоке. Економска криза изазива социјалну кризу, убрзавајући распадање родовских односа. Арабљани су се нашли пред преком потребом да силом пробију византијску и иранску границу; почињу војнички походи.

Настају племенски савези, што је представљало непосредан предуслов за уједињење читаве Арабије. Као ланчана реакција је нова религија, ислам и то у областима у којој је процес распадања првобитне заједнице највећма био развијен. Та област била је Хеџас, где је развитак размене представљао фактор који је убрзао процес распадања односа првобитне заједнице и заматања односа класног друштва. Једно од најважнијих места на путу међународног промета преко Арабије била је Мека, насеобина настала око храма Ка'бе. Доцније ће Мека моћан економски значај захваљујући свом географском положају на раскрсници путева који су водили из Јемена и Абисиније у Сирију и Ирак. Водећу улогу у економском и верском животу Меке у VI веку играла је робовласничка родовска аристократија племена Корејш које је становало у овом граду. Велики економски значај имала је стална размена становништва Меке са бедуинским племенима, који су у замену за производе градског занатства доносили стоку, вуну и коже. Ова трговина стекла је крајем VI и почетком VII века особито велики значај услед знатног смањења транзитне трговине са Јеменом, који су 576. године освојили Персијанци.

У оваквој ситуацији јавља се ислам. О оснивачу те религије, Мухамеду, сачувало се мало веродостојних података. По муслиманској традицији, Мухамед је по своме пореклу и положају припадао родовској демократији племена Корејш, а по својим убеђењима био ханифа. Своју делатност проповедника и организатора верске заједнице, почео је око 610. године. Мухамедово учење изложено је у Курану, који је подељен на 114 глава (сура). Ту се заступа идеја строгог монотеизма, вера у једног бога – Алаха, који се појављује у лику небеског деспота. Ислам значи покорност, а они који исповедају ту веру називају се муслиманима (од речи муслим – покоран). Ступивши у борбу са владајућим горњим слојем у Меки, Мухамед је, природно, стекао себи ватрене присталице код једног дела робова Меке. Сам Мухамед сматрао је ропство за потпуно закониту друштвену установу. Године 622. дошло је до хеџире, тј. до пресељења Мухамеда и његових следбеника у земљорадничку оазу Јастриб која је постала познатија под именом Медина. Најважнији догађај из овог периода ислама представља организовање муслиманске заједнице верника.

Постепено истеравши три јудаизована арапска племена из Медине и заузевши њихову земљу и имања, Мухамед је могао да раздели земљишне деонице како становницима Меке који су се са њим преселили, тако и двома мединским арапским племенима. Његова спољна политика, која је себи ставила за циљ слабљење Меке и задобијање утицаја над племенима Хеџаса, мединцима је донела непосредне економске користи. Организујући нападе на караване Меке, медински муслимани уносили су пометњу у економију Меке. Покушај муслимана да заплене богат караван Меке који је долазио из Сирије, довео је 624. године до битке код Бедре, у којој су муслимани однели победу над становницима Меке. Већ следеће године Медина је претрпела пораз у новом сукобу, а 627. године и сам град је био опседнут. Но сви ови удари нису довели до пада ислама. После неуспешне опсаде, ислам је кренуо у ширење и већ 630. године Мека се предала без борбе. **Предаји су претходили преговори између Мухамеда и представника аристократије у Меки; они су примили ислам, али су тражили да сачувају своје положаје и повластице у руководству муслиманском заједницом.** Ка'ба је постала главна муслиманска светиња, услед чега су се значај и приходи храма повећали.

После Мухамедове смрти 632. године, дошао је на чело муслиманске заједнице најпре Абу-Бекр (632-634), а затим Омар (634-644), који су узели титулу калифа, тј, наследника. За прва два калифа завршено је уједињење Арабије и однесене су крупне победе у борби са Персијом и Византијом. Док су под Мухамедом само племена Хеџаса и западног Неџда признала власт шефа ислама, сада је потчињена цела Арабија. У јесен 636. године арапска војска до ногу је потукла цара Ираклија у бици на реци Јармуку. Сломивши отпор Јемамаца, хеџаске трупе су са бедуинима североисточне Арабије упале у Ирак и после низа локалних успеха и неуспеха задале 637. године персијским трупама пораз код Кадисије. У лето 638. Арапима се предао Јерусалим, а 640. године Цезареја. У исто време предузет је поход и на Египат (који је коначно освојен четири године касније 645). Исте године Арабљани, који су већ чврсто држали Ирак, однели су нову победу над персијском војском код Нехавенде. Освојене територије ушле су у састав калифата, чијим се творцем сматра калиф Омар. **Покорено становништво било је дужно да плаћа земљишни порез – харач и лични порез – џизија у висини од 1-4 денарија годишње у новцу и да даје одређену количину пшенице, маслиновог уља и сирћета.**

Трећи калиф Осман (644-656) који је припадао веома угледном корејшитском роду Омеја, постављао је свуда по освојеним провинцијама за управнике своје сроднике. Свемоћ аристократа из Меке, који су често прибегавали насиљу и изнудама, изазивала је протесте и револт. **656. године Арабљани из освојених области, подржани од мединског становништва, свргли су и убили Османа и прогласили за калифу Алију, Мухамедовог брата од стрица и зета.** Али, намесник Сирије, Муавија, рођак убијеног Османа, ослањајући се на племена своје провинције отпочео је оружану борбу против Алије. **661. године Алија је у Куфи пао као жртва једног харицита, припадника једне секте која је сматрала да принцип врховне власти припада муслиманској заједници у облику војне демократије и да само они имају право да бирају калифа.**

Харицити су били решили да убију обојицу претендента на место калифе, али атентат на Муавију није успео, па се он прогласио за калифа. Присталице Алије, чији је број из поколења у поколење растао постали су познати под именом **шиити**. Они су представљали активну **опозицију према Омајадама**, династији чији је Муавија оснивач. Ова династија која влада од 661-750. године заступљена својим представницима, била је носилац друштвених односа карактеристичних за робовласнички поредак Арабије VI и VII века. Главна провинција постаје Сирија јер је она била релативно мирна у односу на територију данашњег Ирана, где се вршила сурова политика потчињавања локалног становништва и њиховог економског израбљивања. У првој половини омајадског периода, као и за време владе четири прва калифа, **Арабљани нису узели учешћа у друштвеној производњи, већ су били готово искључиво заузети ратом, гушењем устанак и међуплеменским сукобима.**

Прве реформе овакве ситуације спровели су калифе Абд-ел-Мелик (685-705) и Велид I (705-715) који су у администрацију увели арапски језик и јединствени новчани систем. Уместо византијског златног и сребрног новца, који је био у оптицају са арапским новцем, допуштен је оптицај само арапских сребрних дирхема и златни денарија.

Abbasids Baghdad Iraq 765.jpg

Крајем VII и у ¼ VIII века Арабљани су освојили нове територије све до обала Атлантског океана и реке Сир-Дарје и Инда. Освојивши земље Северне Африке и потчинивши својој власти месна племена Бербера 709. године, Арабљани су уз њихову помоћ 711-714. године покорили већи део Пиринејског полуострва, после чега су упали у јужну Галију и опустошили Аквитанију. Тек 732. године њих је успео да заустави Карло Мартел, после чега су се они повукли.

На истоку су освојили Туркестан скоро до реке Сир-Дарје, дошли до Дарјалског кланца на Кавказу и 716-717. године предузели трећу опсаду Константинопоља.

Под последњим Омајадама Сирија је изгубила свој привилегован положај, јер је дамска влада била принуђена да од сиријског становништва узима велика средства за упорну борбу са Византијом и за гушење устанака у западним и источним областима калифата. **Коначни ударац власти Омајада** задан је из Хорасана, где је 747. године избио устанак који се брзо раширио по целој територији некадашње Персије. **У исцрпеној Сирији последњи омајадски калиф Мерван II (744-750)** није могао снаћи снаге за борбу са овом побуном.

На власт је сада дошао Абу-л-Абас, који је основао нову династију – Абасида (750-1258). Под овом династијом центар калифата пренесен је у Багдад, град који је 762. године основао калиф Мансур на Тигру. Зато је ова држава добила назив Багдадски калифат. Под калифом Мансуром (754-775) долази до стварања феудалне ренте. Поред развитка земљорадње и заната знатно оживљава и размена, како у самом калифату, тако и са суседним земљама. Арапска аристократија изгубила је свој изузетни положај; зато су велику улогу почели играти ирански феудалци, помоћу којих су Абасиди и дошли на власт.

Сасанидски фискални систем сматран је узором кога треба подражавати. На челу државне управе стајао је везир, који се старао о администрацији, финансијама и војсци. Тај су положај за више генерација држали Бармекиди, крупни ирански земљопоседници.

Најважнија фигура на багдадском престолу, поред Мансура, свакако је био Харун-ал-Рашид (786-809) и Мамун (813-833) На идеализовани, историјски нетачан лик Харуна наилази се у «1001 ноћи», отуда води порекло слава и популарност тог калифе у Европи. У време његове владе Калифат је достигао висок степен економског и културног развоја. Моћ и сјај калифата почивали су на експлоатацији сељака као основних произвођача. У Харуново време почео је да преовлађује порез убиран у зависности од размера сетвене површине и плаћан је у новцу и у натури.

Калифат у на данашњој територији Шпаније, није био по територији једнак Омајадском, јер већ 756. године на Пиринејском полуострву земљом су завладали Кордовски калифи, који су пореклом били Омајади. Крајем VIII века, тачније 788. године Мароко је потпао под власт шиитске династије Идрисида, а од 800. године у Северној Африци учврстила се власт династије Аглабида. За владе Харун-ал-Рашидовога сина Мамуна почео је процес одметања Ирана, који се завршио крајем IX века. На почетку X века од калифата су се коначно отцепили Египат, Сирија с Палестином и северна Месопотамија. Средином X века, иранска феудална породица Буида заузела је Багдад (945) и неких сто година врше контролу над калифатом. Али верски ауторитет багдадског калифе и даље је расла. Кад су средином XI века **Турци-Селџуци освојили Иран, потукли Буиде и освојили Багдад 1055. године,** признали су багдадског калифу за свог сизерена и калифа Каим је ставио на главу Торгул-бега, дворугу круну и опасао га са два мача, као знак да му предаје власт над истоком и западом.